

Creative Commons: allmänningen som svar på kulturens *terra nullius*

Mathias Klang
klang@ituniv.se

Oftast inser vi inte sakers värde förrän det är för sent. Innan världen bestod av stora städer var det vanligt att man blickade ut över obrukad mark med en viss oro för vad som kunde finnas där, bortom gränsen för vår trygga område. Romarna som var ett expansionslystet folk besegrade denna oro och började istället betrakta ytterkanterna till sin omgivning som en potentiellt värdefullt resurs. Deras expansion genom fiendens område rättfärdigades med en idé om en förebyggande försvar, men deras expansion genom obebodd mark motiverades med begreppet *terra nullius*. *Terra nullius* var det öde landet – det var ett vakuum som envar hade rätt att fylla – utan behov av moralisk legitimitet.

Myten om *terra nullius* överlevde romarna och kom till användning igen under historiens stora geografiska upptäcktsresor. Nya landmassor “upptäcktes” och kunde legitimt ockuperas eftersom de var just *terra nullius*. Genom att upptäckarna inte ville eller kunde känna igen de sociala, politiska och juridiska system som fanns i de nya länderna var det enkelt att deklarerat att dessa var *terra nullius* – ingen mans land. Genom att bära med sig av den egna kulturen blev landet en del av ett större (eller ibland mindre) imperium. Under 1600-talet utvecklade filosofen John Lock (1600 [1688]) grundidén och utökade betydelsen av *terra nullius* till att omfatta all mark som inte brukades. Motivet var att okultiverad mark var ett slöseri med värdefulla resurser.

Världen erövrades och kolonialiserades genom användandet av *terra nullius* principen. Den rättfärdigade all exploatering av landmassor som inte utnyttjades på ett sådant sätt som var förenlig med västvärldens syn på natur och råvaror. Idag ser vi de skador som kolonialiseringen har medfört, dessutom inser vi att natur spelar ett syfte även om den inte brukas. Idag används inte *terra nullius*. Det finns obebodd mark, till och med oupptäckt mark, kvar men ingen säger att det är utan värde. Idag förstår vi det tomma som en viktig beståndsdel i jordens kretslopp samt att vi inser att bristen på allmänna områden som resurser för alla saknas både lokalt och globalt.

Trots detta har inte grundidén med *terra nullius* försvunnit. Inom kulturområden (bland andra områden) lever tanken kvar – det som inte nyttjas ekonomiskt är slöseri. En ikon bland kulturproducenter är Disney som har skapat underhållning och referensramar för flera generationer, i flera kulturområden. Disneys skapandeprocess följer ofta en given mönster. De fångar upp en outnyttjad berättelse från vår gemensamma kulturhistoria förnyar den och visar den i ny format (den tecknade filmen). Exempel på detta är Askungen (1950), Törnrosa (1959), Robin Hood (1973) och Ringaren av Notre Dam (1996).

Genom att ta upp dessa berättelser och bearbeta dem till tecknade filmer bidrar Disney till att berika vår gemensamma kultur. Detta berikande är så pass viktigt för vårt samhälle att det har skapats en belöningsstruktur som syftar till att berika skaparen – denna struktur kallas upphovsrätt.

Upphovsrätt

Det upphovsrättsliga systemet möjliggör för den som skapar något att bli ägare till det som skapas. Detta innebär att den som klottrar på en papperslapp ”äger” det som har nedtecknats. Utan krav på registrering av skapelsen (detsamma gäller den som fotograferar, framför en dikt, skulpterar och många andra former av skapande verksamhet). Detta innebär att den som vill använda sig av text, musik & bilder (och andra kulturella yttringar) måste ha tillstånd från upphovsmannen. Syftet med upphovsrätten är att belöna upphovsmannen med ett incitament genom att skapa en ekonomisk ensamrätt på verket.

I en tid med relativt få kulturproducenter och många kulturkonsumenter finns det en stark legitimitet i detta system. Att producera kultur är en kostsam process som gynnar landet och mänskligheten därför belönas den som utför arbetet. Men den teknologiska verkligheten har förändrats. Verktyg för att skapa och sprida konstnärliga verk har genom datorisering i många fall blivit billigare, enklare och mer tillgängliga för fler människor. I många människors datorer finns tecken på konstnärligt skapande. Halv-skrivna romaner, diktsamlingar, bilder, musikstycken och filmer blandas friskt med presentationer, e-post och arbetsdokument. Det verkar snudd på anarkistiskt att höra om en domare på kammarrätten som producerar syntmusik, en socialsekreterare sparar sina dikter på arbetsgivarens dator, en landstingspolitiker är snart klar med hennes första roman, hos kronofogden finns en bildkonstnär som drömmer om att få ställa ut. Balansen mellan kulturproducenter och kulturkonsumenter har rubbats och börjar suddas ut.

Upphovsrättslagen tar ingen hänsyn till den skapande processen, den skyddar produkten. Dess skydd är så omfattande att i princip allt vi ser omkring oss ”ägs” i någon form av någon annan. Ägandet av immateriella ting bygger, i grunden, på samma principer som för fysiska ting. Ägandet är exklusivt det vill säga att den innebär ägarens rätt att fritt förfoga över sin egendom och andras skyldighet att respektera denna rätt genom att inte använda den andres egendom utan tillstånd.

Lagens förenkling av skapande gör att, i princip, allt vi ser i vår konstruerade värld är ägd. Detta innebär att ut om en skapare ser någonting som hon vill använda eller tolka bör hon söka tillstånd för att få göra det. Behovet att söka tillstånd försvårar, förlänger & fördyrar skapande av nya konstnärliga verk. Lagen ställer krav på skaparen att tydligt visa om hon kan tänka sig att tillåta annan användning än den som medges i lag. Dessa krav är inte betungande men eftersom de inte är tydliga blir handlingen att dela med sig av sina skapelser det avvikande beteendet och ensamrätten blir norm.

Genom att skapa ekonomiska incitament har vi visat att obrukad kultur saknar värde. Samtidigt ökar vi behovet av kulturproducenterna att skydda sina ensamrätter och egendom till men för det allmänna. När den okända tecknaren, Charlie Christensen, ville kommentera sin samtid tog han en ikon från vår gemensamma referensram och bearbetade det till Arne Anka. Detta var i linje med Disneys egen metod av att tolka tidigare ikoner för att skapa något nygammalt. Men Disney agerade snabbt och brutalt och stämde Christensen upphovsrättsintrång för att försvara ensamrätten till Ankan.

Vanligtvis när ett storbolag stämmer en nybörjare så brukar nybörjare ge upp. Men Christenssen kämpade och Arne överlevde till att bli en del av vår kultur.

Disneys agerande visar på bristerna i det upphovsrättsliga systemet. Genom att ta det som tillhör ingen kan man skapa privat egendom och därigenom förminska det stora området av gemensam kultur samt förhindra andra från att göra detsamma. På detta sätt stjälar upphovsrätten tillkomsten av nyskapande kulturella yttringar.

Creative Commons (CC) utvecklades genom en kritik mot detta system. Men det är viktigt att påpeka att CC inte strävar att avskaffa upphovsrätten. Tvärtom CC bygger på en fungerande upphovsrätt och dess mål är att hjälpa skapare att dela med sig utan att förlora kontrollen över det skapta. På ett enkelt sätt ger CC upphovsmannen friheten att sätta ihop regler för hur hans eller hennes verk ska få användas av andra.

CC ger skaparen möjligheten att meddela till sin omvärld att sitt verk kan användas på olika sätt. Till exempel kan en musikskapare meddela att musiken kan användas i sin helhet eller användas i en remix. En filmskapare kan meddela att det är tillåtet att lägga till filmmusik till verket. Textförfattare och fotografer kan meddela att deras texter och bilder kan användas i utbildning. I alla dessa exempel kan den ursprungliga upphovsmannen meddela att hans eller hennes namn måste tillkännages.

Genom att använda sig av licenserna meddelar skaparen i förväg vilka typer av tillstånd han eller hon ger vad gäller användning av hans eller hennes verk. Andra som letar efter material (eller bara råkar hitta det) vet att materialet kan användas och behöver inte leta efter den ursprungliga upphovsmannen för att be om tillstånd. Resultatet blir att det är lättare att dela med sig av skyddat material.

Creative Commons är mycket väl anpassad till digital teknologi. Genom att använda sig av CC licenser kan man enklare söka efter tillgängligt material. Detta förhindrar dock inte att den används i icke-digitala medier.

Praktiskt exempel

Pianisten Ludwig komponerar och spelar in en egen låt. Eftersom Ludwig vill att andra ska kunna använda sig av hans musik vänder han sig till CC för att skapa en licens. På CCs hemsida får Ludwig först välja vilken typ av verk han har skapat (text audio, video, bilder mm). Ludwig väljer audio. Därefter väljer standardlicensen. Ludwig ställs nu inför två enkla frågor. Om han vill tillåta att hans verk används kommersiellt, om han är beredd att tillåta att andra bearbetar hans verk. Om han väljer att tillåta bearbetning kan Ludwig även välja att lägga till som villkor att resultaten av bearbetningar skall spridas under samma villkor som hans ursprungliga verk.

Utifrån dessa enkla frågor produceras den licens som passar Ludwigs syften. Varje CC licens skapas i tre olika format. 1. En enkel överskådlig och läsbar summering av vad licensen tillåter. Även försedd med ikoner som är lätta att identifiera. 2. Den juridiska licenstexten riktar sig till jurister och domstolar.

3. En digital version som kan läsas av sökmotorer och andra applikationer på Internet. Hjälper dem som letar efter verk som är licensierad genom CC.

I sin enklaste form finns fyra olika symboler i olika kombinationer. Dessa används på den enkla dokumentationen av licensen och ser ut så här:

Ingen Bearbetning

Icke-kommersiell

Hänvisning

Villkorad
bearbetning

Ingen bearbetning – tillåter inte att verket bearbetas.

Icke-kommersiell – tillåter att verket används men ej i kommersiellt syfte.

Hänvisning – all användning kräver att ursprungliga upphovsmannen omnämns.

Villkorad bearbetning – innebär att bearbetning får ske endast om resultatet sprids under samma villkor som ursprungsverket.

Utifrån dessa fyra symboler skapas de 11 grundläggande licenserna som utgör grunden för CC (för en djupare analys se: Elkin-Koren 2005, 2006; Klang 2005, 2006; Pawlo 2004; Välimäki & Hietanen 2004).

Ludwig väljer att hänvisning, icke-kommersiell samt villkorad bearbetning och lägger upp musiken och licensen på sin hemsida. Genom att lägga upp licensen i en format som kan läsas av sökmotorer kan andra leta efter verk som är licensierad under dessa villkor.

Sångerskan Lisa söker efter pianomusik och finner Ludwigs låt genom att söka på Google. Hon sökte enkelt efter musik där det var tillåtet att ändra genom Googles avancerad inställningar. Eftersom Ludwig tillåter bearbetning skapar Lisa en text till musiken. Hon lägger ihop sin röst och Ludwigs pianospel till en låt. Hon lägger upp det färdiga resultatet på sin hemsida. Lisa följer Ludwigs licensvillkor och hänvisar till Ludwig som pianist, använder inte den färdiga produkten kommersiellt samt ändrar inte villkoren för deras gemensamma låt. Inte heller den får användas kommersiellt och all framtida bearbetning kräver att både Ludwig och Lisa omnämns. Samt att framtida bearbetningar skall släppas under samma villkor.

Slutkommentarer

Naturligtvis kunde exemplet med Ludwig och Lisa fungerat utan CC. Men då uppstår några frågor. Hade Ludwig känt sig trygg med att lägga upp sin musik utan licens? Hade Lisa kunnat hitta Ludwigs musik? Hade Lisa kunnat lita på att det hon gjorde var tillåtet enligt lag och inte gick emot Ludwigs vilja?

Genom att använda sig av CC bidrar Ludwig och Lisa till att den totala mängden kultur som kan användas av alla ökar. Istället för att betrakta *terra nullius* som något att exploatera och privatisera det ses som en kreativ allemansrätt – alla får utnyttja och njuta men visa respekt.

Sedan de första licenserna skapades (2001) har de nu översatts och anpassats till kulturen och lagen i 30 länder. CC licenser kan användas i länder från Kina till Argentina, från Sydafrika till Japan, och naturligtvis även i Sverige. Inom sex månader kommer 20 nya länder kunna tillämpa licenserna på sitt eget språk och juridiska villkor.

Istället för att se en kulturell kolonialisering och privatisering ser vi nu hur fler och fler alster blir tillgängliga och kan användas. Licenserna används idag för att dela över 50 miljoner upphovsrättsskyddade verk, ett bevis om någon mer behövs att många har förvandlats från passiv konsumtion till aktiv kulturproduktionen. De flesta av dessa alster finns online men även här ser vi stora förändringar. Trots att CC på svenska har enbart funnits sedan december 2005 har redan musik, bilder och texter publicerats under de svenska CC licenserna och i september kommer den första Creative Commons licensierade doktorsavhandling från en svensk universitet publiceras.

Dessa svenska produktioner görs synliga genom sina licenser, de ger andra möjlighet att kopiera, bearbeta, förbättra och vara nyskapande. Genom att underlätta för ett gemensamt skapande byggs en kreative allmänning (Ostrom 1990) som alla kan ta del av utan att förminska värdet för någon.

Bibliografi

Elkin-Koren, N. (2005) What Contracts Can't Do: The Limits of Private Ordering in Facilitating a Creative Commons, *Fordham Law Review*, Vol. 74.

Elkin-Koren, N. (2006) Exploring Creative Commons: a Skeptical View of a Worthy Pursuit, in *The Future of the Public Domain*, P. Bernt Hugenholtz & Lucie Guibault, (eds.) Kluwer Law International.

Klang, M. (2005) "The Digital Commons: Using Licenses to Promote Creativity", *Proceedings of Ethicomp*, Linköping, September.

Klang, M. (2006) "Informational Commons", in *Proceedings of European Conference on Information Systems*, Göteborg, Sweden.

Locke, J. (1960 [1688]). *Two treatises of government*. Reprint Cambridge University Press, Cambridge.

Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: the evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press, Cambridge.

Pawlo, M. (2004) What is the Meaning of Non-Commercial? in Bourcier D. & Dulong De Rosnay, M. (eds). *International Commons at the Digital Age*, Romillat, Paris.

Välimäki, M. and Hietanen, H. (2004). *The Challenges of Creative Commons Licensing*, *Computer Law Review*, December.